

Joaquim Martí i Mestre:

Diccionari històric del valencià col·loquial (segles XVII, XVIII i XIX)

València: Publicacions de la Universitat de València, 2006 (Biblioteca Lingüística Catalana; 29). 618 pàgs., ISBN-10 84-370-6263-2.

No fa gaires mesos que ha eixit al mercat una obra interessantíssima per a la història de la nostra llengua: el *Diccionari històric del valencià col·loquial (segles XVII, XVIII i XIX)*, de Joaquim Martí i Mestre. Aquest professor de la Universitat de València suma una llarga trajectòria d'estudis lingüístics sobre la mal anomenada Decadència, l'època més menystinguda i menysvalorada fins a hores d'ara pels nostres grans filòlegs i lexicògrafs. Actualment, però, la maduresa dels estudis de filologia catalana ens permet acostar-nos a l'època sense tanta prevenció d'entrada i ens deixa estudiar, aprofitar, difondre i valorar adequadament les dades que revelen les distintes produccions de l'edat Moderna —etiqueta que es fa servir en l'actualitat per al mateix període de temps— i que trobem amagades en arxius, biblioteques i documents personals i més o menys privats, llibrets de falla, poesia, prosa i teatre popular, premsa escrita, etc. L'obra de Martí i Mestre és un bon exemple d'actuació en aquesta línia. Més concretament, en el diccionari que ressenyem ací l'autor rescata per al filòleg i l'estudiós de la nostra llengua mots i expressions propis de l'àmbit del col·loquial argòtic que apareixen en aquest tipus d'obres i que han estat sotmesos a judicis sovint massa severs per part d'altres intel·lectuals reconeguts.

En el *Diccionari històric del valencià col·loquial* hem comptat entre les fonts documentals que fa servir, i sense tenir presents les obres de referència, vora sis-cents textos, sovint inèdits, que presenten les característiques indicades i que revelen una cerca de dades individual constant, precisa, pacient... Aquests textos són citats en les pàgines finals i de segur que contri-

buiran a crear una petita bibliografia d'obres de l'època que farà gola als estudiosos de la història de la nostra literatura de l'edat Moderna que, com en el cas dels estudis lingüístics, també ha estat marginada en períodes anteriors a l'actual.

Ara bé, tot i que aquestes obres que serveixen de corpus documental per al diccionari se circumscriuen als segles XVII, XVIII i XIX, hem de matisar que entre les fonts esmentades, veurem que les més abundants són del XIX i que, malgrat l'interés i la voluntat per representar tot el valencià, hi destaquen especialment obres del valencià central. Aquesta descompensació del cos de textos que en un altre tipus d'estudis, com ara els derivats de la lingüística de corpus, podria donar dades i quantificacions poc fiables o poc representatives, no ho és en aquest cas. Les raons que ho expliquen són, en primer lloc, l'escassa producció fora de la capital i, a més, la que hi ha la trobem arreglada en el *Diccionari*. En segon lloc, el centre del país i el segle XIX esdevenen el punt d'irradiació de la principal producció valenciana i en valencià. Com a exemple d'açò mateix, basta simplement observar l'autoria, el *boom* de producció dels diccionaris valencians anteriors al XX i la confluència en el valencià central dels autors foranis. Finalment, hem de tenir present que moltes d'aquestes obretes es difonen arreu del país i arriben a ser tan conegudes que algunes han aplegat a l'actualitat. De fet, en les localitats del migjorn valencià sobre literatura popular, podrem arreplegar testimonis de sainets i poesies que són recitades en una mescla valencià central i meridional, com ara en el "xiste" del porc, el de les jugadores del burro o l'oració a sant Vicent Ferrer.

Quant a la disposició del *Diccionari històric del valencià col·loquial*, podem dir que es presenta com si fos un diccionari d'autoritats, on trobem exemplificats els lemes ordenats alfabèticament seguint les informacions d'unes determinades obres de referència, les autoritats que il·lustren el valencià popular objecte del repertori. Apareix la informació que habitualment podem trobar en els diccionaris usuals, com és el lema (i variants respectives) o la unitat multimot, la categoria, les accepcions numerades i definides amb un sinònim estàndard o amb una definició breu —que sempre és d'agrair—, i un exemple o diversos exemples d'ús trobats en les fonts. A més a més, a continuació, hi ha regularment els comentaris referents a l'aparició del mot-lema o d'alguna de les accepcions en algun dels diccionaris de referència de la llengua catalana (*DCVB*, *DECat* i *DIEC*). També, si és pertinent, inclou altres explicacions relacionades amb l'arreplega o no en altres diccionaris (com ara els del XIX valencià), comentaris referents a la presència oral o escrita de l'element en altres dialectes (basats, sobretot, en

estudis concrets dels parlars) o en altres llengües romàniques i, fins i tot, arriba a fer explicacions de l'origen del mot, la locució o el modisme (per exemple, en *fer cantonades*, s.v. *cantonada*, indica que “els pretendents, quan no entraven encara a casa de la xicona, solien guaitar i festejar les seues estimades des del carrer, sovint des d'un cantó”). Tot un conjunt d'informacions diverses que impliquen molts anys d'esforç i de faena.

Sobre la disposició del diccionari, només ens falta afegir un parell de qüestions que poden cridar l'atenció al lector. La primera està relacionada amb la lematització de les entrades, que sovint és problemàtica quan tractem obres prèvies a la normativització ortogràfica. Martí i Mestre, potser conscient d'açò mateix, opta per incorporar al leuari del diccionari tota la variació existent i remetre al lema principal on trobarem tota la informació. Trobem, doncs, en el leuari variants vocàliques del tipus *alefant*–*elefant*, consonàntiques del tipus *almari*–*armari* o altres del tipus *mantàfula*–*matàfula*–*metàfula* o *enacocorar*–*encocorar* o *sofar*–*afufar-se*, es tracta de variants previsibles que són fàcils de resoldre en una sola forma en casos concrets com els dos primers, però més dificultoses en els darrers, ja que reduir en una sola entrada tota la variació no previsible hauria pogut confondre l'usuari. Davant de la doble possibilitat d'actuació no sistemàtica que implica eliminar variables previsibles i mantenir les que no ho són, l'autor és prudent i tria operar sempre de la mateixa forma i presentar tota la variació existent en el corpus documental. De la mateixa manera, es mostra igualment caut a l'hora de determinar la forma ortogràfica dels lemes principals, si no troba referències prèvies o l'origen és incert, i indica entre claudàtors una altra possible grafia, com ara en *gasunya* [o *gassunya*].

El segon aspecte de l'estructura del *Diccionari històric del valencià col·loquial* està relacionada amb la inclusió d'expressions fraseològiques. A banda dels mots, són objecte del leuari del diccionari locucions i modismes diversos (no proverbis ni refranys), que, com en el cas anterior, també són difícils de tractar en qualsevol diccionari: si la unitat té més d'un mot, a vegades l'investigador pot tenir dificultats per a saber quin mot de l'expressió ha de servir d'entrada o quin ordre s'ha de fer servir en una ordenació possible (substantiu, adjectiu, pronom, verb o adverbí, com proposa l'autor). Fer la tria oportuna és complex i sovint la decisió presa pot deixar insatisfet l'usuari. En el cas que ens ocupa podem dir que, de manera general, les unitats multimot apareixen dins de l'entrada del lema que considera principal i, en aquest cas, no el trobarem en la resta de mots que configuren l'expressió (per exemple, *marqués de la collera* apareix dins de *marqués* i no el trobem en *collera* o *parlar foradat* està en *foradat* i no en *parlar*). Es tracta

d'una opció que trobem també en els diccionaris usuals. No és objectiu d'aquesta obra resoldre un problema que afecta la pràctica lexicogràfica general.

El *Diccionari històric del valencià col·loquial* de Martí i Mestre és, doncs, al meu parer, la culminació en una sola obra d'una sèrie de petits, però abundants i sucosos, temptejos que hem vist al llarg dels seus estudis lingüístics que espigolaven i destacaven alguns aspectes determinats del lèxic de l'edat Moderna (fraseologismes, toponímia, ortografia, etc.) o que trobem en obres concretes diverses (literatura de canya i cordill, Escalante, Marc Antoni d'Orellana, etc.). Però, a més del que podríem considerar com a conclusió i resum d'una trajectòria personal, aquest diccionari implica per a la nostra filologia la compleció d'un buit existent en els diccionaris generals i de referència de la llengua catalana, que sovint defugen el mot o la unitat fraseològica massa col·loquial, pròpia de l'argot, perquè, com deia algun que altre "diccionari" del XIX, "significan cosas obsenas, indecentes y bajas" (CMG, *Voces Castellanas y su Equivalencia en Valenciano*, inèdit del 1825) o per dubtes i por del barbarisme, entre altres causes. Com diu l'autor en la introducció "els dèficits en el coneixement del nostre lèxic col·loquial tradicional poden provocar errades o males interpretacions en les diccionaris històrics i etimològics. La documentació col·loquial aportada pot contribuir a esvaïr alguns dubtes" (p. 14) i encara més, "la documentació literària de l'època [...] confirma la realitat de diverses veus i accepcions col·loquials, i permet comprovar com els diccionaris valencians del segle XIX no sempre estan tan desencertats com sovint hom suposa" (p. 15). Benvingut, doncs, aquest diccionari que esperem que ajude a eliminar aquesta sèrie de prejudicis sobre èpoques passades que, malauradament, encara arrosseguem en la nostra filologia.

M. Isabel Guardiola i Savall (Alacant)